

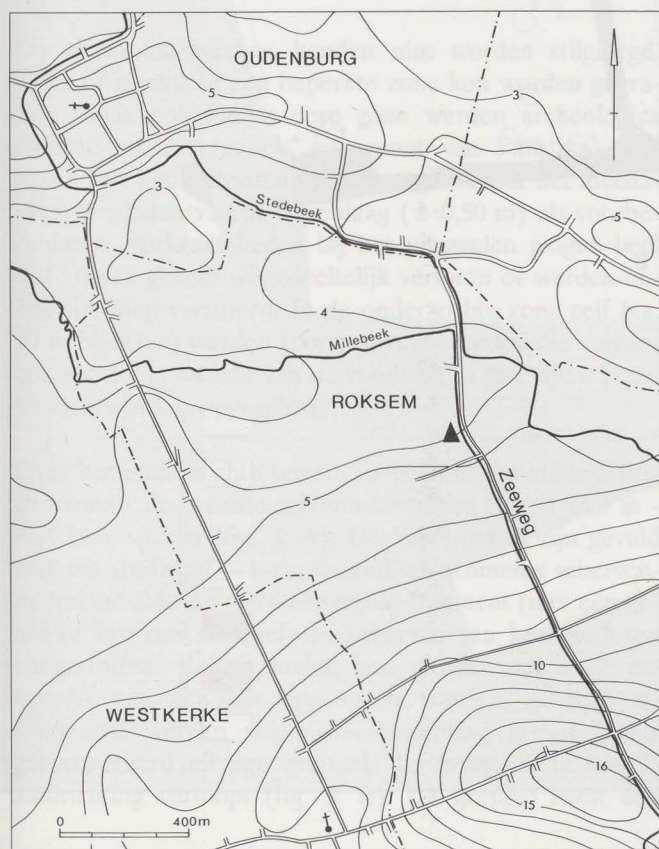
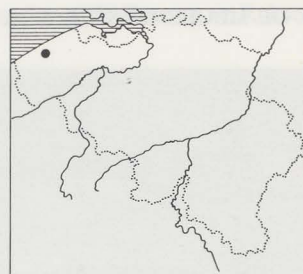
J. DE MEULEMEESTER & M. DEWILDE

Romeinse en middeleeuwse landelijke bewoning langs de Zeeweg te Roksem (gem. Oudenburg).

Interimverslag 1986

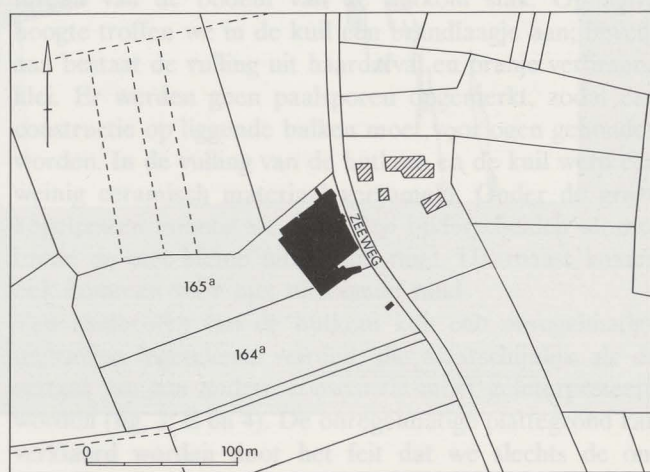
Dank zij de financiële en technische steun en medewerking van de stad Oudenburg kon tijdens de maanden april en mei een beperkte verkenning worden uitgevoerd op een door uitzaveling¹ bedreigd terrein te Roksem². De resultaten van dit proefonderzoek noopten ons tot verdere opgravingen³. Daar het hier om een noodopgraving ging, diende bij het diepgaand onderzoek van de sporen soms een keuze gemaakt te worden. Het was niet altijd mogelijk elk spoor volledig te onderzoeken, zodat een aantal beperkingen in de bepaling en interpretatie van de gegevens niet kan worden uitgesloten.

Het terrein is gelegen op het pleistocene zand, zowat 600 m ten noorden van de voormalige dorpskerk van Roksem⁴ en ten westen van de Zeeweg, waarop het site aansluit (fig. 1-2). De Zeeweg zelf vormt de verbinding tussen Aartrijke en het pleistocene hinterland met de kust en het *castellum* van Oudenburg. In de vroege-Middeleeuwen vormde Roksem één van de oudste parochies in dit gebied. De *cella* en *mansi* van Roksem worden reeds vermeld in een schenkingsakte van 745. Nog in 770 wordt melding gemaakt van een aankoop door St. Bertijns van bezittingen van een kleine grondeigenaar (grotendeels al-

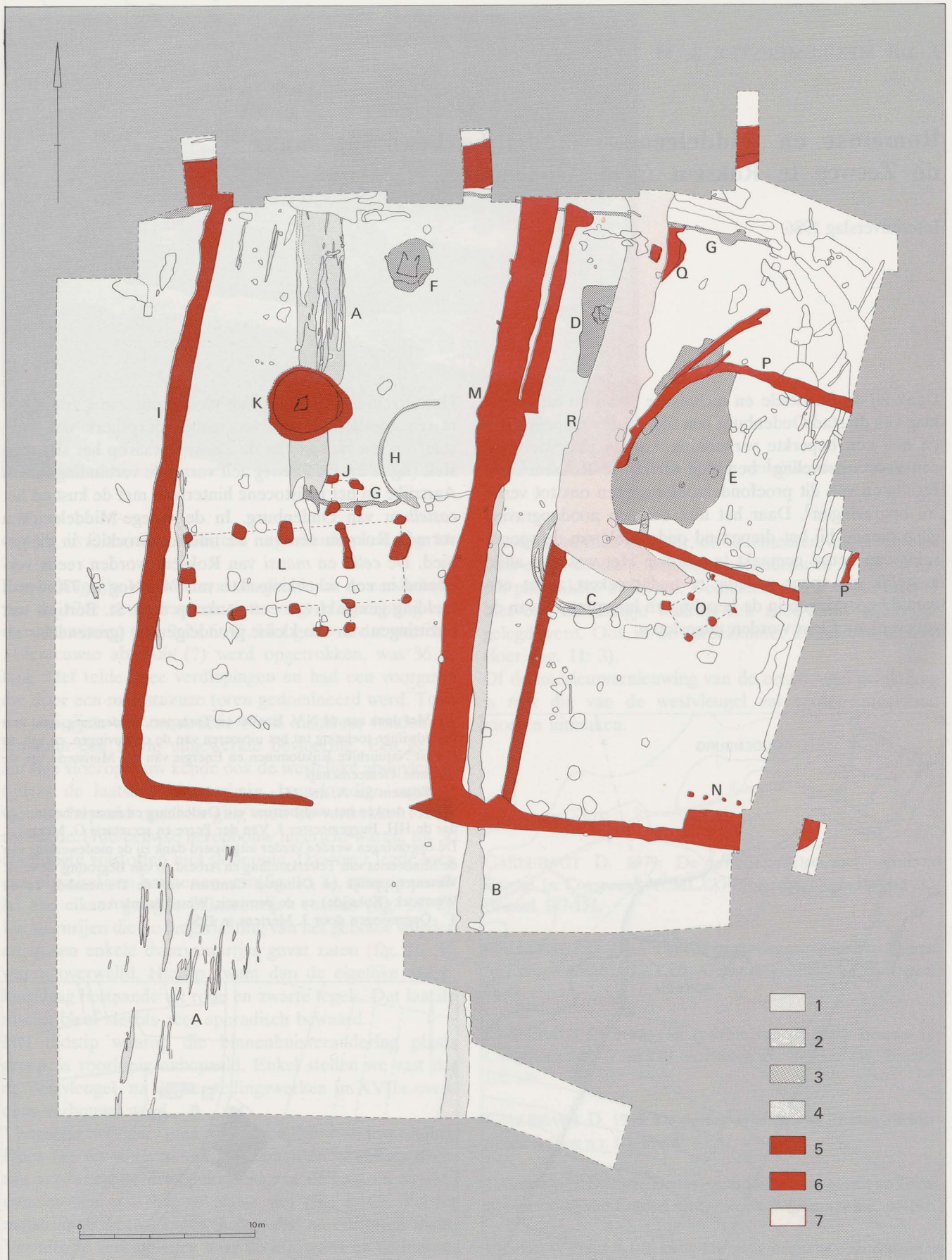

1 Situatiekaart

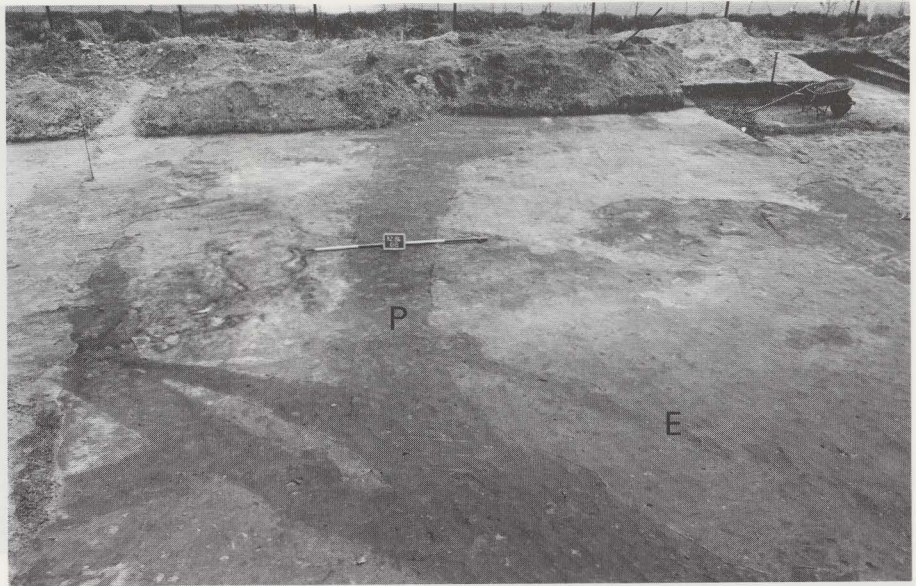
- 1 Met dank aan de N.V. Handel en Transport, Oudenburg, voor hun bereidwillige toelating tot het uitvoeren van de opgravingen, en aan de Dienst Natuurlijke Rijkdommen en Energie van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap.
- 2 Roksem Sie A, nrs. 151a, 163, 164, 165.
- 3 Wij danken het stadsbestuur van Oudenburg en meer in het bijzonder de HH. Burgemeester J. Van der Perre en secretaris G. Mergaert. De opgravingen werden verder uitgevoerd dank zij de medewerking van de Ministeries van Tewerkstelling en Arbeid en van Begroting, de v.z.w. Wetenschappelijk en Cultureel Centrum van de Duinenabdij en de Westhoek (Koksijde) en de provincie West-Vlaanderen.
- 4 Opgravingen door J. Mertens in 1956.

2 Kadasterplan met situering van het opgravingsvlak.

3 Opgravingsplan: 1: Romeins; 2: pre-middeleeuws (?); 3: vroegmiddeleeuws; 4: middeleeuws; 5: 11de-13de eeuw (I); 6: 11de-13de eeuw (II); 7: 11de-13de eeuw (III).

4 Het woonareaal E uit de vroege Middeleeuwen met oversnijdende drainingsgracht P.

lodiaal), waaronder landbouwgrond, één mansus met alle gebouwen erop, weiden, velden, gemene gronden, wegen en waterlopen, roerende en onroerende goederen; bij die gelegenheid wordt de kerk niet meer als *cella*, maar als *basilica* vermeld. Het is duidelijk dat Roksem in de vroege Middeleeuwen een belangrijk wooncentrum vormde. Belangrijker zelfs dan Oudenburg dat pas kort voor 988 zijn eerste kerk kreeg, meer dan waarschijnlijk de O.L. Vrouwekerk⁵.

De uitzavelingswerken konden niet worden stilgelegd, zodat er slechts in een beperkte zone kon worden gegraven. Maar ook buiten deze zone werden archeologica (silexafslagen, ceramiek, een munt van Faustina) verzameld en bodemsporen waargenomen. Door het mechanisch weghalen van de bovenlaag ($\pm 0,50$ m) als voorbereidende werkzaamheden bij het uitzavelen gingen heel wat sporen geheel of gedeeltelijk verloren of werden behoorlijk diep verstoord. In de onderzochte zone zelf (ca. 50 m bij 50 m) werden sporen teruggevonden die volgens een voorlopig nazicht van de vondsten in een vijftal fazen kunnen worden opgesplitst.

Over het onderzochte terrein loopt in noord-zuidrichting een zone - de breedte schommelt tussen 8,5 en 14,5 m - met karresporen (fig. 3: A). De karresporen zijn gevuld met wit stuifzand, waarin sporadisch Romeins schervenmateriaal stak. Zo werd een *tegula*-fragment (met een gedeelte van een stempel) en scherven van kruikamforen aangetroffen. Enkele malen kon uit de sporen de asbreedte van een kar opgemaakt worden, nl. 1,75 m. Daarnaast werden vele Gallo-Romeinse archaeologica gerecupereerd uit een greppel, die eveneens in noord-zuidrichting verloopt (fig. 3: B). De greppel heeft een

trogvormig profiel en bevatte *tegula*- en *imbrex*-fragmenten, een spijnschijfje en scherven van kruikamforen, lokaal kustaardewerk en terra sigillata. Het materiaal dateert grosso modo uit de late 3de eeuw na Chr.

Deze Romeinse sporen staan duidelijk in verband met de aanwezigheid van het *castellum* van Oudenburg op zowat 1300 m ten noorden van het site. Verder onderzoek van de omliggende terreinen moet ons echter meer inzicht verschaffen over de betekenis van deze vondsten en een eventueel doorleven van de bewoning na het midden van de 4de eeuw, periode van de grote bloei van Oudenburg III, het stenen *castellum*.

Na de occupatie in de Gallo-Romeinse periode wordt het site verlaten en pas in de Karolingische periode opnieuw bewoond. Door de aanleg van een latere gracht werd een hutkom (fig. 3: D) gedeeltelijk vernield. De lengte bedraagt 5,25 m, de breedte kan maximaal 4,35 m bereiken. In het noordelijk gedeelte is centraal een komvormige kuil uitgegraven, die maximaal 0,43 m onder het niveau van de bodem van de hutkom stak. Op halve hoogte troffen we in de kuil een brandlaagje aan; bovenaan bestaat de vulling uit haardafval en oranje verbrande klei. Er werden geen paalsporen opgemerkt, zodat een constructie op liggende balken moet voor ogen gehouden worden. In de vulling van de hutkom en de kuil werd een weinig ceramisch materiaal verzameld. Onder de grijze kogelpotten kunnen we 2 soorten onderscheiden nl. met brede en met kleine uitstaande rand. Daarnaast komen ook kommen voor met uitstaande rand.

Ten zuidoosten van de hutkom kon een onregelmatige uitgraving ingetekend worden, die waarschijnlijk als de restant van een andere constructie moet geïnterpreteerd worden (fig. 3: E en 4). De onregelmatige plattegrond kan verklaard worden door het feit dat we slechts de onderkant van de uitgraving konden vastleggen. De bodem zelf kent een horizontaal verloop. Het graven van een

5 Berings 1985, 42 en vv.

5-6 Waterput F en detail van de onderzijde met dwarsbalk.

jongere gracht en enkele greppels zorgde voor aanzienlijke verstoring. Waarschijnlijk staan we hier voor een L-vormige constructie, die, gezien we geen betekenisvolle paalsporen vonden, ook op liggende balken moet zijn opgetrokken. De vulling van de uitgraving bevatte heel wat aardewerk, waarvan een gedeelte als typisch Karolingisch kan gedetermineerd worden.

Deze combinatie van de hutkom met de erop aansluitende ondiepe uitgraving vertoont een sterke analogie met de hoeveconstructie die we enkele jaren terug konden onderzoeken in Veurne⁶. Het complex bestond er uit een ca 1 m diep uitgegraven hutkom (ca 2 m x 3 m) en een ca 5 bij 5 m minder diep uitgegraven (0,25 m) vlak. De hutkom werd als woning, het erop aansluitende vlak als stal geïnterpreteerd. De aanwezigheid van een mestkuil binnen het stalgedeelte liet over de interpretatie ten andere weinig twijfel bestaan. De dispositie van de beide delen, zowel als het patroon van de uitgravingen zijn omzeggens analoog aan de vondsten van Veurne, alleen werd in Roksem geen mestkuil vastgesteld. Een bijkomende vergelijking vinden we in de afwezigheid van met de hutkom of stal samengaande palen. In Veurne was het duidelijk dat de bovenbouw van de hoeve was opgetrokken op horizontale grondbalken, waarvan er ten andere één werd teruggevonden. Het hoevecomplex uit Veurne dateert wel uit een latere periode, namelijk de 12de-13de eeuw. Men zou echter als hypothese kunnen stellen dat Roksem een Karolingische voorloper van deze hoevebouw vormt.

Een 10 m ten westen van de hutkom werden de resten van een waterput teruggevonden (1,3 m bij 1,2 m buitenwerks) (fig. 3: F). Tussen de vier vierkante hoekpalen zijn drie verticale planken (dikte: 6 cm) ingeplant, die aan de binnenkant gestabiliseerd worden door een horizontale

balk, die op de bodem van de put rust (fig. 5 en 6). In de hoekbalken is een gleuf uitgespaard, waarin de horizontale balk geschoven was. Mogelijk kwamen dergelijke balken ook voor op andere, niet meer bewaarde niveaus van de put.

Stratigrafisch kunnen we nog twee greppels (fig. 3: G), die oost-west verlopen en de woonzone afsluiten, als Karolingisch voorop zetten. De zuidelijke greppel ligt over de als Romeins geïdentificeerde karresporen en wordt afgesneden door een half-cirkelvormige greppel, die in de vulling middeleeuwse archaeologica bevat. De noordelijke greppel loopt evenwijdig met de huidige perceelsgrens en werd hier en daar door de jongere middeleeuwse sporen opgeruimd. De interpretatie van de greppels kan twee richtingen uit. Ofwel gaat het om smalle ondiepe perceelsgreppeltjes, ofwel gaat het om standgreppels, die de restant vormen van wat oorspronkelijk een palissade is geweest. In beide gevallen gaat het toch om een begrenzing van het woonareaal.

De als stal vooropgestelde uitgraving bedekt de uitloper van een quasi cirkelvormige greppel (fig. 3: C) met een diameter van ca 6 m, die hierdoor als voorafgaand aan de Karolingische "stal" moet geïnterpreteerd worden. De afwezigheid van enige vorm van archeologisch materiaal in de vulling maakt een chronologische bepaling echter moeilijk. Gezien de stratigrafie en de losse vondsten op het site kan het spoor prehistorisch of Romeins of post-Romeins zijn. Ook de determinatie ervan is moeilijk, daar slechts de onderkant (met V-vormig profiel) over een 25-tal cm diepte bewaard was. Het bevatte geen paalsporen. Het is uiteraard niet uitgesloten dat we hier met een graf- of wooncontext uit de pre- of protohistorie te maken hebben.

De middeleeuwse sporen, die na de Karolingische periode moeten geplaatst worden, kunnen we in drie fazen opde-

6 De Meulemeester 1980.

7 Waterput K.

len. In een eerste fase werd door het graven van een U-vormig grachtensysteem, een rechthoekig wooneiland (± 33 m bij ± 21 m) gecreëerd (fig. 3: I), waarbinnen een waterput, een rechthoekig gebouw en een spijker werden aangetroffen. Een onderbreking in de zuidelijke gracht (± 5 m) fungeert als toegang. De grachten vertonen een trogvormig profiel.

Zij moeten als begrenzings- en draineringsgrachten worden gezien, eerder dan dat hen een verdedigend karakter moet worden toegekend.

Een groot rechthoekig gebouw (± 12 m bij ± 4 m) is in twee ruimtes opgedeeld (3 m bij 4 m en 9 bij 4 m) (fig. 3: L en 7), een woon- en een stalgedeelte. In het tussenschot is de doorgang (2 m) herkenbaar aan het ontbreken van de standgreppel. De toegang tot het gebouw lag waarschijnlijk in de zuidwand ter hoogte van het tussenschot. In de lengte schommelt de afstand tussen de palen tussen 2,25 m en 3,5 m. De centrale paal van de beide korte gevels was dieper en zwaarder ingeplant, wat erop duidt

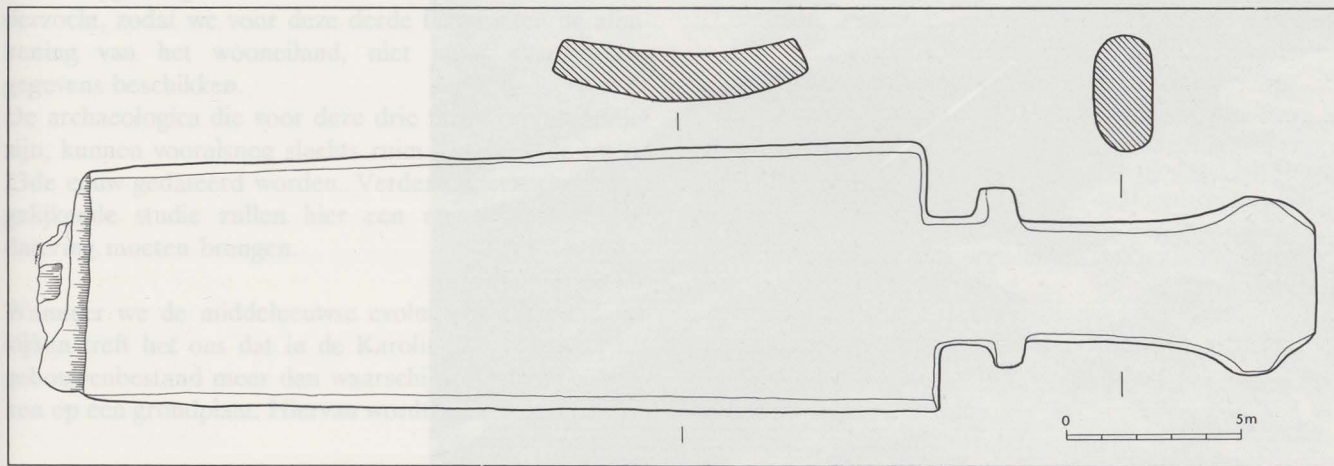
dat het hier om de dragers van de nok van het gebouw gaat. Wijzen we tenslotte nog op de ligging van het gebouw zelf, dat het erf in twee delen verdeelt. Het staat met zijn westgevel tegen de westelijke gracht aan, zodat er ten oosten een doorgang blijft die een normale circulatie van het noordelijk naar het zuidelijk erfgedeelte (vanaf de toegang) toelaat. De west-oost oriëntatie van het gebouw houdt blijkbaar terdege rekening met de aan de kust overheersende westenwinden. In deze optiek ligt de toegang logischerwijze ook in het zuiden.

Op het noordelijk deel van het erf werden de restanten van een waterput (0,70 m bij 0,70 m) vrijgelegd (fig. 3: K). De wanden van de put waren opgebouwd uit horizontale, geschrant geplaatste boomstammetjes en planken (fig. 7). Deze waren slechts op drie hoeken door verticale balken gestabiliseerd. In de vulling van de waterput kwamen omzeggens geen vondsten voor, wel in de vulling van de werkkuil. Een fragment van een houten voorwerp (fig. 8) bestaat uit een lichtjes gebogen smal blad en een uitgesneden handvat, het geheel uit één stuk hout vervaardigd. Het juiste gebruik van dit weliswaar uitzonderlijke stuk is ons voornamelijk niet duidelijk.

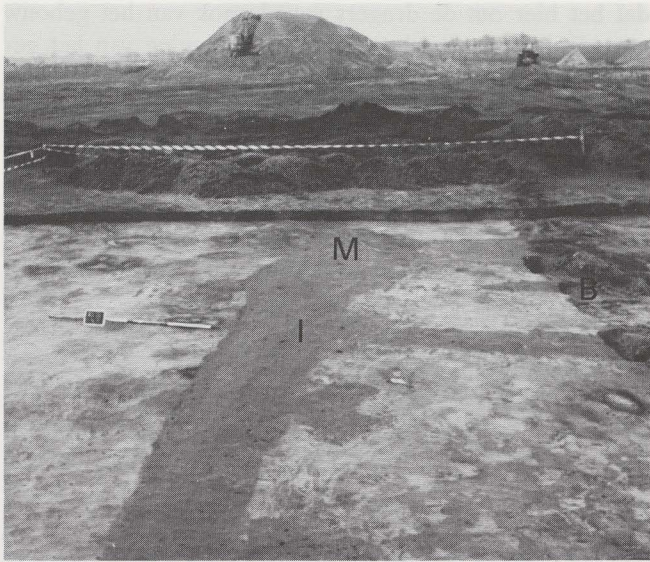
Tussen het gebouw en de waterput wijzen vier paalgaten wellicht op een vierkante spijker van 1,50 m bij 1,50 m (fig. 3: J).

Een half-cirkelvormige greppel (fig. 3: H) kan gezien zijn ligging binnen het wooneiland eveneens bij deze fase gerekend worden (fig. 10); in elk geval oversnijdt hij één van de Karolingische greppels en bevat hij middeleeuwse archaeologica. De betekenis ervan ontgaat ons echter.

In een volgende fase wordt iets meer naar het oosten een nieuw rechthoekig wooneiland gecreëerd (35 m bij 20 m) (fig. 3: M en 10). Dit wooneiland sluit nu aan op de Zeeweg. De grachten zijn ditmaal 0,50 m dieper uitgegraven dan in de eerste fase en in profiel U-vormig met een vlakke bodem. Tegen de zuidoosthoek is de zuidelijke gracht verbreed en aan de binnenkant voorzien van een palenrij die we als de mogelijke resten van de toegangsbrug kunnen aanzien (fig. 3: N en 11). Na interpolatie

8 Houten voorwerp uit waterput K.

9 De zuidwesthoek van gracht M, de zuidoosthoek van gracht I en een restant van de Romeinse gracht B.

blijkt deze toegang 5,50 m breed te zijn. De westelijke gracht is aan de binnenkant over een lengte van 12 m ontubdeld door een ondiepe greppel met trogvormig profiel. Deze ontubbeling heeft meer dan waarschijnlijk te maken met een systeem van drainering van het woonerf en/of afvoer van overtollig regenwater rond het gebouwenbestand. Het fenomeen werd ook vastgesteld in de portus van Ename⁷.

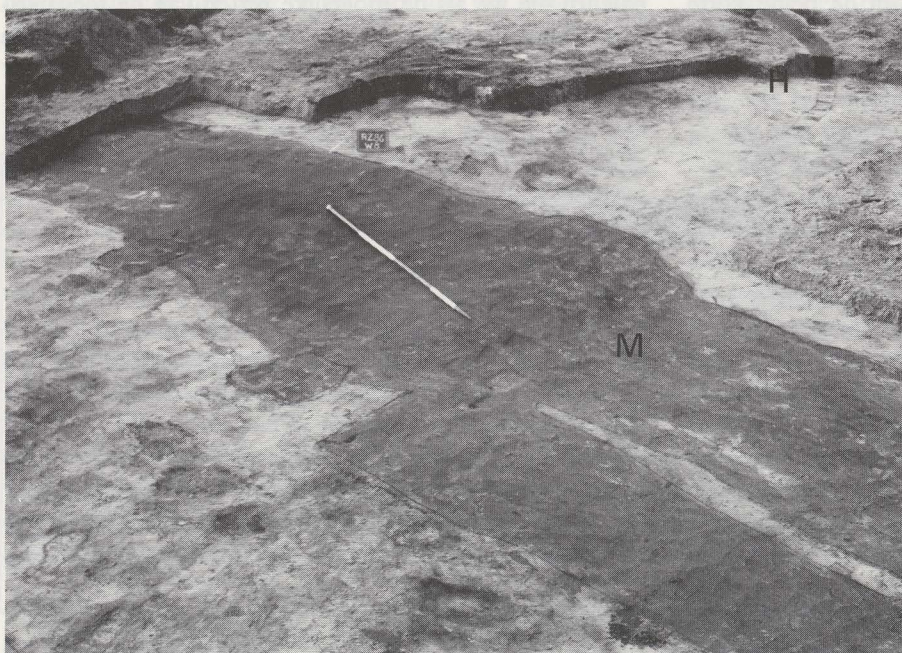
Een draineringsgreppel geeft de zone (11 m bij 13 m) aan waarbinnen een hoofdgebouw kan gestaan hebben (fig. 3: P). Deze greppels verstoren het karolingische "staloppervlak" en worden op hun beurt oversneden door een latere

gracht. Binnen het nieuwe woonerf is dit de zone die voor de lokalisatie van het hoofdgebouw in aanmerking komt. Dat van dit gebouw geen muur- en/of paalwerk gevonden is, kan verklaard worden vanuit het feit dat deze hoeve was opgetrokken op een grondplaat van houten balken of van steen. Deze elementen worden bij afbraak van het gebouw op eenvoudige manier verwijderd en eventueel herbruikt. Ze laten zelden archeologische sporen na. De inplanting van de woonzone op het erf is verschillend t.o. de vorige periode. De oriëntatie blijft west-oost, doch het gebouw sluit nu met zijn korte oostzijde op de oostelijke gracht aan. Om vanaf de ingang, zoals in de vorige fase gelegen in de zuidoosthoek, het noordelijk deel van het erf te bereiken diende men om het gebouw heen te lopen. Ten zuiden van het vermoede hoofdgebouw kon een kleine rechthoekige constructie (3 m bij 2,25 m) gelocaliseerd worden (fig. 3: O). Ze wordt bepaald door zes paalgaten. Het kan om een kleine stal of om een spijker gaan.

Tenslotte kunnen op stratigrafische (verstoring door een latere gracht) en op topografische basis (ligging binnen het wooneiland) de overblijfselen van een derde waterput aan deze fase gekoppeld worden (fig. 3: Q). Van deze waterput (0,90 m bij 0,60 m) bleven slechts enkele vertikaal geplaatste planken over, die deel hebben uitgemaakt van de oost-westwand.

In een derde fase werd het wooneiland nog verder gereduceerd tot een zone van maximaal 21 m bij 15 m in de uiterste noordoosthoek van het perceel (fig. 3: R). Een onderbreking in de zuidelijke gracht markeert de toegang. De gracht wordt dieper naar het noorden toe; tegen de noordelijke perceelgracht zelfs zo'n 0,7 m dieper dan de gracht van de voorgaande fase. De oostelijke gracht en

7 Mededeling D. Callebaut.

10 De gracht M met bijkomend draineringsgrachtje en spoor H.

11 De toegang tot het tweede site uit de volle Middeleeuwen: de verbreding van gracht M en paalgaten N van een mogelijke brugconstructie.

zijn zuidelijke ombuiging naar de toegang toe moet, alhoewel niet opgegraven, samenvallen met de perceelsgracht die aansluit bij de Zeeweg. Ook de noordelijke gracht moet op de huidige perceelsscheiding aldaar hebben gelegen. De kaart van Ferraris geeft ons in deze zone een beeld van een klein omgracht terrein, dat mogelijk met het site uit deze derde fase te identificeren is. De eigenlijke bewoning ten tijde van Ferraris (2de helft 18de eeuw) ligt echter juist ten noorden van het onderzochte terrein, zodat we mogen veronderstellen dat het erf nog een vierde maal werd verplaatst. De afwezigheid van post-middeleeuws materiaal situeert deze overgang mogelijk ook chronologisch op het einde van de Middeleeuwen.

Voegen we er tenslotte nog aan toe dat de noordoosthoek van de opgravingszone het minst in detail kon worden onderzocht, zodat we voor deze derde fase buiten de afbakening van het wooneiland, niet meer over zekere gegevens beschikken.

De archaeologica die voor deze drie fazen representatief zijn, kunnen vooralsnog slechts ruim van de 11de tot de 13de eeuw gedateerd worden. Verder onderzoek en vergelijkende studie zullen hier een meer genuanceerde datering moeten brengen.

Wanneer we de middeleeuwse evolutie van het site bekijken treft het ons dat in de Karolingische periode het gebouwenbestand meer dan waarschijnlijk was opgetrokken op een grondplaat. Hiervan wordt in de volgende fase

(11de eeuw ?) afgeweken door het gebruik van verticale palen. In de daaropvolgende fase (12de eeuw ?) wordt teruggegrepen naar een systeem van grondplaat. Vermeldenswaard is ook de afwezigheid van baksteenconstructies. Enerzijds wijst dit erop dat het site tijdens de late-Middeleeuwen als woonzone in onbruik was geraakt; wat overeenstemt met de vondsten, die tot de 13de eeuw beperkt blijven. Anderzijds dient er mee rekening gehouden dat de baksteenarchitectuur in dit gebied pas in de eerste helft van de 13de eeuw tot ontwikkeling komt, namelijk in de kerkbouw. Onze kennis van de middeleeuwse landelijke bewoning in de kuststreek is echter te beperkt, en de enkele, beter gekende, voorbeelden dateren dan nog uit de late-Middeleeuwen, zodat het vooralsnog te vroeg is om verdere besluiten aan de opgraving van dit site te Roksem te koppelen.

BIBLIOGRAFIE

- BERINGS G. 1985 : Het oude land aan de rand van het vroegmiddeleeuwse overstromingsgebied van de Noordzee. Landname en grondbezit tijdens de Middeleeuwen, *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent* n.r. XXXIX, 37-84.
- DE MEULEMEESTER J. 1980: De circulaire versterking te Veurne. In: *Conspectus MCMLXXIX*, *Archaeologica Belgica* 223, Brussel, 109-113.